

Μουσείο
Ελληνικών
Λαϊκών
Μουσικών
Οργάνων

Φοίβος Ανωγειανάκης
Κέντρο Εθνομουσικολογίας

Διεθνής Ημέρα
Μουσείων 2019

ICOM International
Council
of Museums
Ελληνικό Τμήμα

Από το αυτί στο χαρτί! (;)

μια μουσική εκδήλωση στην αυλή του Μουσείου

Οι μουσικοί του **Polis Ensemble**
συναμιλούν με τους «δασκάλους»:

Χρήστο Ζώτο, λαούτο
Στάθη Κουκουλάρη, βιολί
Μιχάλη Κλαπάκη, κρουστά

Από το αυτί στο χαρτί...

Μια μουσική εκδήλωση στην αυλή του Μουσείου Ελληνικών Λαϊκών Μουσικών Οργάνων «Φοίβος Ανωγειανάκης»

Αφού, εκ μέρους του Polis Ensemble, καλησπερίσω όλες και όλους εσάς που μάς τιμήσατε με τη σημερινή σας παρουσία εδώ, οφείλω να ευχαριστήσω την κυρία Βάσω Πολυζώη, τόσο για την πρόσκληση όσο και για την άψογη συνεργασία μας. Τούτη η εκδήλωσή αποτελεί ένα σχόλιο για τον θεμελιώδη ρόλο της προφορικότητας στη μετάδοση της βιωματικής μουσικής γνώσης και για τη συμπληρωματική λειτουργία της μουσικής γραφής ως ωφέλιμου εκπαιδευτικού εργαλείου. Το καθαρά μουσικό της σκέλος περιλαμβάνει την επί σκηνής «συνομιλία» των μελών του ανσάμπλ με τους «δασκάλους» τους: Μιχάλη Κλαπάκη, Χρήστο Ζώτο και Στάθη Κουκουλάρη.

Είναι σημαντικό, μέσα από το αποψινό δρώμενο, (1) να επικυρωθεί η άποψη ότι η συνύπαρξη «αυτοδίδακτων» μουσικών με «εγγράμματους»¹ είναι όχι μόνον δυνατή αλλά και απολύτως αβίαστη, εφόσον (2) καταστεί σαφές πως η βασική προϋπόθεση της μουσικής επικοινωνίας βρίσκεται πολύ περισσότερο στην κατανόηση του συγκεκριμένου² μέσα στο οποίο εντάσσεται και νοηματοδοτείται μια μουσική πρακτική απ' όσο στην από κοινού γνώση ενός γραπτού κώδικα. Στη δική μας περίπτωση, «παλιοί» και «νεότεροι» οργανοπαίχτες οφείλουν να ενεργοποιήσουν ό,τι σύνεργο έχουν —από τη μνήμη και τα αντανάκλαστα, ως την προσήλωση και την «όσφρηση»— προκειμένου να ερμηνεύσουν ανώνυμες και επώνυμες οργανικές συνθέσεις, να αυτοσχεδιάσουν, να διαδραματίσουν ο καθένας τον ξεχωριστό του ρόλο σε μια ομαδική δράση...

Προτού περάσουμε στο κυρίως μέρος της βραδιάς, καλό θα ήταν να σταθούμε για λίγο στους μουσικούς εκείνους τους οποίους η διεθνής βιβλιογραφία χαρακτηρίζει «πρακτικούς», θεωρώντας παράλληλα «άτυπο» ή «ανεπίσημο» κάθε εκπαιδευτικό μοντέλο που προσεγγίζει τη μάθηση της μουσικής ξέχωρα από την ανάγνωση και καταγραφή των νοτών στο πεντάγραμμο.

Άλλοι έμαθαν να παίζουν και να τραγουδούν κοντά στους γονείς ή τ' αδέρφια τους για να «βγουν στη δουλειά»... Άλλοι —κρυφά από την οικογένειά τους— ξημεροβραδιάζονταν πλάι στο γραμμόφωνο... Πολλοί περιγράφουν εικόνες σωματικής ταλαιπωρίας μέχρι να φτάσουν στον δάσκαλο, ο οποίος συχνά «έκρυβε» γιατί φοβόταν να δημιουργήσει ανταγωνιστές... Κοινό χαρακτηριστικό όλων των παραπάνω παραμένει το γεγονός ότι ανέπτυξαν την δεξιότητα να «κλέβουν» όσα άκουγαν και να «κοπιάρουν» όσα έβλεπαν.

Μπροστά σας, εντός ολίγου, θα έχετε τρεις σολίστες που εκπροσωπούν τη γενιά των μουσικών η οποία αντιμετώπισε πάμπολλες δυσκολίες έως ότου κατακτήσει την τέχνη της. Η λέξη «μέθοδος» υπήρξε παντελώς άγνωστη γι'

¹ Εν προκειμένω, το επίθετο «εγγράμματος» αναφέρεται στο πρόσωπο που γνωρίζει μουσική ανάγνωση και γραφή, ενώ το αντώνυμό του δεν είναι, σε καμιά περίπτωση, το «αγράμματος».

² Στη διεθνή βιβλιογραφία, ο όρος “context” αποτυπώνει καλύτερα την παραπάνω περιγραφή.

αυτούς τους καλλιτέχνες. Παρόλα αυτά, όλοι τους κατάφεραν να «μάθουν», να «φάνε ψωμί», να αφήσουν την προσωπική τους σφραγίδα στη μουσική παράδοση του τόπου, αλλά και να «διδάξουν».

Σήμερα, οι «εναλλακτικοί» τρόποι μετάδοσης της μουσικής γνώσης έχουν αναγνωριστεί στη συνείδηση όσων ασχολούνται επιστημονικά με τη μουσική εκπαίδευση ως απολύτως έγκυροι. Στις μέρες μας, η διά της παρτιτούρας διδασκαλία συμπληρώνει (ή συμπληρώνεται από) τις προαναφερθείσες αντισυμβατικές διδακτικές οδούς που σχετίζονται με την ακουστική εξάσκηση, την ομαδική αλληλεπίδραση και την υφολογική εξοικείωση με την εκάστοτε μουσική πρακτική, οι οποίες αναδεικνύονται καθοριστικές στην ανάπτυξη της ανθρώπινης μουσικότητας.

Είναι μεγάλη μας χαρά που βρισκόμαστε σήμερα εδώ. Δύο τραγούδια για καλωσόρισμα και αμέσως μετά θα περάσουμε στα τιμώμενα πρόσωπα. Το Polis Ensemble και οι προσκεκλημένοι του σάς υπόσχονται μίαν αξέχαστη βραδιά!

φωτογραφία: Αθηνά Παραουλάκη

Μιχάλης Κλαπάκης

Με τον πρώτο καλεσμένο, πλην της προφανούς συγγενικής —και μάλιστα εξ αίματος— σχέσης, μάς συνδέει και μια στενή σχέση αισθητικής υφής, εφόσον η επίδραση που άσκησαν επάνω μας οι *Δυνάμεις του Αιγαίου* είναι κατάδηλη και αδιαμφισβήτητη. Το έναυσμα, άλλωστε, της ενασχόλησης των περισσότερων εξ ημών με τα μουσικά της Ανατολικής Μεσογείου υπήρξε το ιστορικό συγκρότημα.

Ο Μιχάλης Κλαπάκης γεννήθηκε στα Χανιά το 1953, ήρθε, όμως, με την οικογένειά του στην Αθήνα σε ηλικία πέντε ετών. Καταπιάστηκε από πολύ νέος με τα κρουστά, έχοντας ως δάσκαλο τον Κωνσταντινουπόλιτη, Μαθιό Μπαλαμπάνη, ο οποίος έφτασε στην Ελλάδα στα μέσα της δεκαετίας του '60, έπειτα από την εφαρμογή, εκ μέρους της τουρκικής κυβέρνησης του İsmet İnönü, του διαβόητου σχεδίου διάλυσης της ελληνικής κοινότητας της πόλης.³

Ο Μπαλαμπάνης έφερε στη χώρα ένα παμπάλαιο «σύστημα» συλλογικής εκμάθησης της μουσικής, βάσει του οποίου οι μαθητές μαζεύονται γύρω από τον δάσκαλο και επαναλαμβάνουν με τη φωνή ρυθμικές ή μελωδικές συλλαβές.

Ο Κλαπάκης συνεργάστηκε με τους περισσότερους δεξιότεχνες της ελληνικής παράδοσης. Για μια δεκαετία αποτέλεσε μέλος του συγκροτήματος της Δόμνας Σαμίου, με την οποία περιόδευσε στην Ελλάδα και το εξωτερικό. Στα ταξίδια του —σε πολλές χώρες της Ευρώπης, της Βόρειας Αφρικής, της Ασίας, της Αμερικής και της Αυστραλίας— συνήθιζε να μαζεύει κρουστά μουσικά όργανα δημιουργώντας, έτσι, μια τεράστια συλλογή. Τα όργανα αυτά ουδέποτε δίστασε να τα «αξιοποιήσει», τόσο στις ζωντανές εμφανίσεις του όσο και σε δισκογραφικές παραγωγές.

Υπήρξε, μαζί με τον Χρήστο Τσιαμούλη και τον Νίκο Γράψα, ιδρυτικό μέλος του συγκροτήματος *Δυνάμεις του Αιγαίου*, το οποίο παραμένει ενεργό από το 1985 ως σήμερα. Συνέπραξε, επίσης, με το πολυεθνικό μουσικό σχήμα *Φάος*, ενώ δημιούργησε και την ομάδα κρουστών *Τα Δάχτυλα της Εκάτης*.

Έχοντας συμμετάσχει σε πλήθος παραστάσεων σύγχρονου χορού και πολυμέσων, ευρισκόμενος, παράλληλα σε διαρκή επαφή με ζωγράφους, γλύπτες, χορευτές και ηθοποιούς (σε ενιαία δημιουργικά σύνολα) ανέπτυξε έναν ιδιόζοντα και χαρακτηριστικό τρόπο μουσικής έκφρασης που συνδυάζει την οργανοπαιξία με τη σωματική έκφραση.

Διδάσκει ασταμάτητα, παραδοσιακά κρουστά και ρυθμολογία, από το 1993, έχοντας να επιδείξει έναν τεράστιο αριθμό μαθητών. Στην ελληνική δισκογραφία έχει αφήσει το αποτύπωμά του μέσω των προσωπικών άλμπουμ *Κρυφά συναντημένα* (Καθρέφτης, 1998) και *Τα Δάχτυλα της Εκάτης* (Καθρέφτης, 2001).

Κυρίες και κύριοι, ο Μιχάλης Κλαπάκης!

³ Οι απελάσεις των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης ξεκίνησαν στις 16 Μαρτίου του 1964 με αφορμή τις διακοινοτικές συγκρούσεις στην Κύπρο που επαναλαμβάνονταν με ένταση από τα Χριστούγεννα του 1963 και ενώ, στην Ελλάδα, επικρατεί πολιτική αστάθεια. Ο ελληνικός πληθυσμός της Πόλης μειώθηκε από ενενήντα σε τριάντα χιλιάδες μέσα σε έναν χρόνο.

φωτογραφία: Βασίλης Τζωρτζίνης

Χρήστος Ζώτος

Ο δεύτερος προσκεκλημένος μας «βαστάει» από μουσικές οικογένειες εκ μέρους και των δυο γονέων του. Ο ίδιος γεννήθηκε το 1937 στην Κανδήλα Αιτωλοακαρνανίας· η καταγωγή, εντούτοις, του πατέρα του από τη Φιλιππιάδα Πρεβέζης καθιστά τον Χρήστο Ζώτο φορέα δύο εξίσου σημαντικών, όσο και διαφορετικών μεταξύ τους, τοπικών μουσικών διαλέκτων.

Δεν θα ήταν παράτολμο να προβλέψουμε πως η φωτογραφία του Ζώτου θα εμφανίζεται στις μελλοντικές εγκυκλοπαιδίες μουσικών οργάνων πλάι στο λήμμα «ελληνικό λαούτο», δεδομένου του βαθμού στον οποίο το εξέλιξε εκτελεστικά. Συγκεκριμένα, ο ίδιος είναι υπεύθυνος για την ανακάλυψη μιας ιδιόρρυθμης και ριζοσπαστικής «μεθόδου» παιξίματος την οποία φρόντισε να διαδώσει ευρέως, μαθαίνοντάς την σε περισσότερους από πεντακόσιους μαθητές μέχρι τώρα. Στο σημείο αυτό, αναγκαία κρίνεται η διευκρίνιση ότι το εκ των τιμωμένων, σήμερα, πρόσωπο θεωρείται δικαιωματικά δάσκαλος όλων των Ελλήνων μουσικών που ασχολούνται με τα λαουτοειδή.

Από το 1985, ο Χρήστος Ζώτος δίδαξε στο Τ.Ε.Ι. Λαϊκής & Παραδοσιακής Μουσικής της Άρτας (δέκα χρόνια), στο Ωδείο Τριπόλεως (επτά χρόνια), στο Κέντρον Ερεύνης και Προβολής της Ελληνικής Μουσικής (επτά χρόνια), στο Ωδείο Αθηνών (δύο χρόνια), στο Ωδείο Ιωαννίνων, στο Ωδείο «Φίλιππος Νάκας», αλλά και ιδιωτικά. Από το 1991, τον βρίσκει κανείς στην Ομόνοια, όπου έχει δημιουργήσει έναν προσωπικό χώρο διδασκαλίας. Η αγάπη με την οποία μιλούν γι' αυτόν οι —πρώην και «εν ενεργεία»— μαθητές του, παρά την περιλάλητη αυστηρότητά του, φανερώνει την αξιοσημείωτη συνέπεια και δοτικότητα που χαρακτηρίζουν το έργο του.

Δάσκαλος του Ζώτου υπήρξε ο Γεράσιμος Λάλος από την Άρτα, ο οποίος έπαιζε βιολί, λαούτο και κιθάρα. Σύμφωνα με όσα ο ίδιος μου είπε πρόσφατα: «Πήγα εκεί (στον Λάλο) κι έκατσα δυο χρόνια. Δουλεύαμε μαζί. Έμενα στο σπίτι του. Ήτανε με τον πατέρα μου σαν αδέρφια. Ήμωνα 16 χρονών. Δούλευα μαζί του · δυο λαούτα».

Ο Χρήστος Ζώτος ανήκει στους μουσικούς εκείνους που, δίχως ποτέ να πάψουν να «υπηρετούν» το ρεπερτόριο της κοινότητας εντός της οποίας ανατράφηκαν, κατάφεραν να «ξεχωρίσουν» από τους υπόλοιπους «παραδοσιακούς» οργανοπαίκτες και τραγουδιστές, αφήνοντας ανεξίτηλο το καλλιτεχνικό τους στίγμα. Έχοντας πραγματοποιήσει για πρώτη φορά το 1960 στο Αγρίνιο, ως μέλος της ορχήστρας του θρυλικού Τάκη Καρναβά, κατάφερε να συνευρεθεί με σπουδαίους σολίστες της Μεσογείου, σαν τον Ιρακινό ουτίστα Munir Bashir. Το 1993 και το 1995 συμμετείχε σε δύο διεθνείς παραγωγές της γαλλικής δισκογραφικής εταιρείας 'Al Sur', συμπράττοντας μεταξύ άλλων με τον Γάλλο κλαρινετίστα, Gilles Torrent, και τον Κούρδο βιολιστή, Barzan Yassin.⁴

Ας υποδεχτούμε, λοιπόν, τον Χρήστο Ζώτο!

φωτογραφία: Σπύρος Πάλλας

⁴ Πρόκειται για δύο άλμπουμ με τον κοινό τίτλο *Musique de la Grèce Continentale*.

Στάθης Κουκουλάρης

Ο τελευταίος, αλλά σε καμιά περίπτωση έσχατος, καλεσμένος μας γεννήθηκε το 1945 στον Κινίδαρο της Νάξου· έναν τόπο περιβόητο για τη μουσική του παράδοση. Ο ίδιος είχε ως πρότυπο τον Μιχάλη Κονιτόπουλο —«το Μωρό»— αν και ο πρώτος του δάσκαλος ήταν ο Σταμάτης Μπαρδάνης. Συγκινητική είναι η εικόνα του δεκατριάχρονου Στάθη να βαδίζει «την τρίωρη διαδρομή μέχρι το Απεράθου έως ότου πειστεί ο Μπαρδάνης να τού δείξει τον *Μπάλο*, τον *Πολίτικο*, το *Αμοργιανό* και τον *Αρτεμώννα*».

Όταν, το 1959, ανέβηκε με την οικογένειά του στην Αθήνα, ξεκίνησε μαθήματα «κλασικού» βιολιού δίπλα στον Ισπανό Josef Bustidui (1882-1960) φτάνοντας σε υψηλό στάδιο εκπαίδευσης. Όμως, για λόγους υγείας, αναγκάστηκε να εγκαταλείψει τις ωδειακές του σπουδές και να αφιερωθεί στο «παραδοσιακό» ρεπερτόριο, το οποίο «είχε στο αίμα του», όπως παραδέχεται κι ο ίδιος...

Ο Στάθης Κουκουλάρης θεωρείται δάσκαλος όλων των μουσικών, στην Ελλάδα, που καταπιάνονται με σολιστικά λαϊκά όργανα, εφόσον η υψηλή τεχνική του κατάρτιση σε συνδυασμό με την αστείρευτη φαντασία του τον καθιστούν έναν ανεπανάληπτο αυτοσχεδιαστή. Αυτοσχεδιασμός υπάρχει ελεύθερος (το λεγόμενο «ταξίμι»), αλλά υπάρχει και «περιορισμένος». Ξέρετε, κανείς αυτοσχεδιάζει ακόμα και πάνω σε έναν σκοπό. Παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον ο τρόπος με τον οποίο κάθε οργανοπαίχτης «τραγουδά» μια δεδομένη μελωδία κι έπειτα την παραλλάσει, όποτε αυτή επαναλαμβάνεται...

Σε ό,τι αφορά το ταξίμι, αρκεί να πούμε για τον κύριο Στάθη, ότι —στους περισσότερους από χίλιους δίσκους που έχει ηχογραφήσει ως τώρα— δεν είναι λίγες οι αυτοσχεδιαστικές του στιγμές οι οποίες λογίζονται ως ξεχωριστές συνθέσεις και αποτελούν ξεχωριστά tracks. Από το 1960, όταν ο Γιώργος Κονιτόπουλος τον πήγε στην 'Columbia', για πρώτη φορά, έχει συμπληρώσει τέσσερις χιλιάδες ηχογραφήσεις, συμπράττοντας με όλους τους σπουδαιούς του δημοτικού τραγουδιού, αλλά και συνοδεύοντας τραγουδιστές όπως η Ρόζα Εσκενάζυ, ο Στέλιος Καζαντζίδης, η Γιώτα Λύδια, η Πόλυ Πάνου, κ.ά.

Αξίζει, τέλος, να μνημονεύσουμε τα συγκλονιστικά παιχνίδια του Κουκουλάρη στο *Ρεμπέτικο* του Σταύρου Ξαρχάκου, όπως και να σταθούμε στα δύο προσωπικά του άλμπουμ: *Ιστορία της Ελληνικής Μουσικής — βιολί* (ΡΜΕ135) και *Από τη Μικρασία στο Αιγαίο* (Πάπιγκο, 1995). Τα τελευταία χρόνια, παρέα με τη Μάρθα Μαυροειδή, έχει εκδώσει τα CD *Αγιωργίτικο* (Balios LTD, 2014), *Βαθειά στο φώς, στη θάλασσα* (Balios LTD, 2015) και *Μαγιάτικο* (Balios LTD, 2019).

Ένα χειροκρότημα για τον Στάθη Κουκουλάρη!

φωτογραφία: Βασίλης Τζωρτζίνης

